

BIBLIOTECA ITALIANA

Publicată sub patronajul
INSTITUTULUI ITALIAN PENTRU STUDII
FILOZOFICE

Colecție bilingvă coordonată
de

SMARANDA
BRATU ELIAN

NUCCIO ORDINE

Carte editată cu sprijinul
MINISTERULUI AFACERILOR EXTERNE
AL REPUBLICII ITALIENE

Libro stampato con il contributo del
MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI
DELLA REPUBBLICA ITALIANA

GIOVANNI BOTERO

**DELLA RAGION
DI STATO**

GIOVANNI BOTERO

DESPRE RAȚIUNEA DE STAT

Traducere din italiană de
GEORGIANA BUZU

Cronologie, note și îngrijirea ediției
SMARANDA BRATU ELIAN

Traducerea citatelor latinești
FLORICA BECHET

Cu o prefață de
ADRIANO PROSPERI

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta colecției: Ioana Dragomirescu-Mardare
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Proeditură și Tipografie

Giovanni Botero
Della ragion di Stato

© HUMANITAS, 2013, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BOTERO, GIOVANNI

Della ragion di stato = Despre rațiunea de stat / Giovanni Botero;

trad.: Georgiana Buzu, Florica Bechet; pref.: Adriano Prosperi;

îngrijitor ed.: Smaranda Bratu Elian. – București: Humanitas, 2013

ISBN 978-973-50-3801-4

I. Buzu, Georgiana (trad.)

II. Bechet, Florica (trad.)

III. Prosperi, Adriano (pref.)

IV. Bratu Elian, Smaranda (ed.)

321.01

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față oferă cititorilor din țara noastră prima traducere românească a unuia dintre cele mai semnificative tratate de știință a politicii, fundamental pentru înțelegerea evoluției teoriilor politice din perioada de trecere de la Renaștere la epoca modernă și care oferă încă numeroase teme de reflecție vremurilor noastre.

Publicată pentru prima dată în 1589, lucrarea a fost scrisă și răspândită în perioada divizării religioase a Europei occidentale între catolici și protestanți, a războaielor religioase și a radicalizării orientărilor ideologice; la nivel european, era perioada consolidării marilor monarhii naționale, iar în Peninsula, perioada pierderii efective sau mascate a independenței statelor italiene; în consecință, ea a fost scrisă sub imperiul nevoii de a găsi noi căi de legitimare a puterii principilor. Toate aceste înnoiri impuneau rediscutarea și redefinirea temelor majore ale teoriei politice, cele care fuseseră identificate și interpretate în alt spirit la începutul veacului de Niccolò Machiavelli. Într-adevăr, Botero își redactează lucrarea în plină efervescentă a unor aprinse dezbateri, la care – așa cum ne informează în dedicația lucrării – asistasă în mai multe state și la varii curți europene. Tema fundamentală a acestor dezbateri era confruntarea proaspetei științe a politicii – așa cum fusese ea definită de Machiavelli – cu noile exigențe ale epocii, atât ale Reformei, cât și ale Contrareformei, de a nu o sustrage controlului eticii, de a face apel la conștiință și de a plasa, etică și conștiință, sub comandamentele Bisericii. Machiavelli și, după el, Guicciardini (primul care folosește expresia „rațiune de stat“) urmați de

teoreticieni din tot apusul, sugerau la vremea respectivă că statul (adică omul politic) s-ar conduce după o logică și o rațiune diferite de cele care guvernează viața obișnuită a indivizilor și care nu se supun neapărat preceptelor eticii și religiei. Principele (termen generic prin care se indica monarhul), se sugera atunci, era îndreptățit să încalce atât legea civilă, cât și normele moralei creștine. Așa cum anunță în dedicația tratatului, Botero pornește chiar de aici, de la această răspândită opinie, drept care înainte de toate el încearcă să sistematizeze un concept devenit curent, adică tocmai cel de „rațiune de stat“, tot mai des folosit pentru a denumi acțiuni excepționale ale cărmuirii, care se abăteau de la preceptele creștinești precum și de la regulile vieții civile, dar care și-ar fi găsit o justificare în necesitatea prezervării acelei entități numite stat. Intenția lui Botero este aceea de a arăta că rațiunea de stat, conștiința morală și judecata individuală nu pot fi dissociate, iar acest lucru el îl face nu combătând poziția contrarie, ci înfățișând (în bună măsură cu aceleași metode ca și Machivelli) ce înseamnă buna guvernare și în ce fel și prin ce mijloace un principe o poate înfăptui. Rațiunea de stat înseamnă pentru Botero, pur și simplu, cunoașterea și folosirea acestor căi și mijloace, ea este, pur și simplu, buna guvernare, și nu altceva ce s-ar plasa deasupra sau în afara regulilor ei și conduitei normale.

Tratatul lui Botero nu are ton polemic, nici nu aspiră la întemeierea unui nou curent de gândire, totuși apariția lui în 1589 a pus degetul pe punctul nevralgic al dezbaterilor în materie și i-a impus numele, „rațiune de stat“, drept care lucrarea a cunoscut o răspândire fulgerătoare și a declanșat apariția unui noian de replici, continuări și controverse în toată Europa occidentală. Pentru a rămâne numai la secolul lui Botero, în Italia, după ediția princeps apărută la Veneția, în același an volumul este retipărit la Ferrara, în 1590 la Roma, în 1596 la Milano și la Torino, în 1598 iarăși la Milano și la Veneția, după care cele mai multe ediții continuă să apară, toate la Veneția (principalul centru editorial al Italiei) în următoarea succesiune: 1601, 1606, iar după moartea autorului, în 1619 (cu

două ediții, la două edituri), în 1640, 1659, 1671. În Spania prima ediție apare în 1593 la Madrid (în traducere spaniolă), urmată de apariția la Barcelona în 1599 și 1605, la Burgos în 1603, 1606. În Franța, în 1599, la Paris, apar aproape simultan atât versiunea italiană, cât și traducerea franceză; în 1602 apar, tot la Paris, două ediții ale traducerii în latină, iar în 1606 o a treia. În Germania tratatul apare în traducere latină la Köln în 1613 și în 1615, iar la Frankfurt, tot în latină, în 1657, 1664 și 1666. Comparând cu vremurile noastre, nu putem să nu recunoaștem că un asemenea succes editorial ar înscrie cartea în seria bestsellerilor, ceea ce spune multe nu numai despre interesul epocii lui Botero pentru domeniul în discuție, ci și despre epoca noastră, în care un asemenea argument, lăsat prea mult în seama mass-media, constituie în lumea cărților mai degrabă un sector de nișă.

După apariția acestui tratat, disputele și teoretizările s-au făcut în baza și sub umbrela acestui concept, „rațiunea de stat“. În scurtă vreme tema a fost preluată de o pleiadă impresionantă de istorici, filozofi, esești, polemisti, iar dezbaterile s-au extins în Franța, Germania, Spania, Anglia. Rămânând numai la Italia, tratatele, opusurile, polemicile se succedă vertiginos, purtând sau nu în titlu sintagma „rațiune de stat“, dar focalizate într-un fel sau altul pe conceptul limpezit de Botero; cităm numai câteva: în 1592, la Veneția, apare cel al lui Girolamo Franchetta; în 1594, la Florența, cel al lui Scipione Ammirato; în 1597, la Milano, cel al lui Apollinare de' Calderini; în 1604, la Napoli, cel al lui Giovanni Antonio Palazzo; în 1613, la Veneția, celebra serie de eseuri ale lui Traiano Boccalini; în 1621, la Veneția, cel al lui Ludovico Zuccolo; în 1623, la Urbino, cel al lui Federico Bonaventura; în 1627, la Milano, cel al lui Ludovico Settala, iar lista ar putea continua. Ne-am permis această înșiruire pentru a-i lămuri cititorului român de astăzi amploarea și importanța fenomenului în acel moment istoric, care, pentru a fi înțeles, nu poate eluda nici chestiunea, nici cartea pe care i-o prezentăm aici. Aceasta este prima rațiune a publicării acestui volum. Cea de a doua ține de revirimentul interesului pentru acel moment

și pentru acele dezbateri teoretice, reviriment înregistrat la sfârșitul secolului al XIX-lea și pe tot parcursul secolului XX. E drept că interesul s-a înregistrat mai mult în domeniul istoriografiei, al istoriei ideilor și mentalităților, adică la nivelul unui public de specialiști, mai degrabă decât la cel al publicului larg. Intenția volumului de față, ca a tuturor celor din colecția „Biblioteca italiană”, este însă aceea de a readuce cartea nu doar în atenția specialiștilor români din domeniile menționate, ci și în aceea a marelui public. Aparatul critic care o însoțește și fluența traducerii justifică, socotim, această speranță. Dar în cazul de față speranța are un temei mai precis, deoarece credem că apariția acestei cărți *hic et nunc*, adică în România acestor zile, și lansarea ei către un public diversificat au o justificare în plus – căci evenimente recente din viața noastră politică și din existența noastră, a românilor de azi, dovedesc că există o nevoie stringentă de rediscutare a raportului între stat și putere politică, pe de o parte, și conștiință, morală și legi ale conviețuirii civile, de cealaltă parte; și mai există o nevoie, la fel de stringentă, ca această rediscutare să nu se limiteze la mass-media, ci să se ridice la luarea de poziție a specialiștilor responsabili și capabili de conceptualizări.

*

Volumul de față reproduce și traduce textul ediției celei mai recente și acreditate în acest moment, anume Giovanni Botero, *Della Ragion di Stato*, a cura di Chiara Continisio, Donzelli Editore, Roma, 1997. Această ediție reproduce ediția princeps apărută la Veneția în 1589. În edițiile tipărite ulterior în Italia, din timpul vieții autorului, Botero a adus unele modificări pe care ediția Continisio le menționează într-o serie de Appendici. Adresate cu deosebire specialiștilor și filologilor, aceste adăugiri au fost lăsate de o parte în ediția românească.

Pentru alcătuirea notelor s-au folosit surse dintre cele mai variate, sursele citatelor latine fiind preluate însă din ediția italiană.

Textul lui Botero folosește un lexic și o topică prietenoase, ceea ce traducerea românească a reușit să respecte, menținând

totodată și aerul plăcut arhaizant al originalului. Această reușită este meritul tinerei autoare a tălmăcirii de față.

Așa cum se știe, italienii, azi dar cu deosebire în veacurile trecute, italianizează majoritatea numelor proprii, fie că e vorba de onomastică sau de toponomastică. Depistarea identității fiecăruia nu a fost totdeauna o treabă ușoară, drept care nu de puține ori a trebuit să recurgem la ajutorul unor specialiști, cărora le mulțumim din suflet și pe această cale. Este vorba de distinșii colegi, profesori la Universitatea din București: hispaniștii Mianda Cioba și Mihai Iacob, sinologul Florentina Vișan, specialistă în literatura și civilizația turcă Luminița Munteanu și mai ales specialistei în studii clasice Florica Bechet.

Ca întotdeauna, la sfârșit, aducem mulțumirile noastre cele mai sincere întregii echipe a Editurii Humanitas, și în special redactorului întregii colecții bilingve, și deci și al acestui volum, Vlad Russo, a cărui atenție, competență și cordialitate sunt de neprețuit și neînlocuit.

S.B.E.

DELLA RAGION DI STATO

DESPRE RAȚIUNEA DE STAT

All'Illustrissimo
E Reverendissimo Signor mio Osservandissimo
il Signor Volfango Teodorico,
Arcivescovo e Prencipe di Salczburg etc.

Per diverse occorrenze, parte mie, parte degli amici e de' padroni, mi è convenuto, a questi anni adietro, far varii viaggi, e praticare, più di quello che io avrei voluto, nelle corti di re e di prencipi grandi, or di qua, or di là da' monti: dove, tra laltre cose da me osservate, mi ha recato somma meraviglia il sentire tutto il dì mentovare ragione di Stato, et in cotal maniera citare ora Nicolò Machiavelli, ora Cornelio Tacito; quello, perché dà precetti appartenenti al governo et al reggimento de' popoli; questo, perché esprime vivamente larti usate da Tiberio Cesare, e per conseguire e per conservarsi nell'imperio di Roma. Mi parve poi cosa degna (già ch'io mi trovavo bene spesso tra gente, che di sì fatte cose ragionava) ch'io ne sapessi anco render qualche conto. Così, messomi a dare una scorsa all'uno, et all'altro autore, trovai, che insomma il Machiavelli fonda la ragione di Stato nella poca coscienza e Tiberio Cesare palliava la tirannia, e la crudeltà sua con una barbarissima legge di maestà, e con altre maniere, che non sarebbero state tollerate dalle più vili femine del mondo, nonché da' Romani, se C. Cassio non fosse stato l'ultimo de' Romani. Sì che io mi meravigliavo grandemente, che un autore così empio e le maniere così malvagie d'un tiranno fossero stimate tanto, che si tenessero quasi per norma, e per idea di quel, che si deve fare nell'amministrazione, e nel governo degli Stati. Ma, quel che mi moveva non tanto a meraviglia, quanto a sdegno si era il vedere che così barbara maniera di governo fosse accreditata in modo che si contraponesse sfacciatamente alla legge di Dio, sino a dire che alcune cose sono lecite per ragione di Stato, altre per coscienza: Del che non si può dir cosa né più irrationale né più empia, con ciò sia che chi sottrae alla coscienza

Către Prealuminatul,
Preasfințitul și Preacucernicul meu Stăpân,
Domnul Wolf Dietrich,
Arhiepiscop și Principe de Salzburg¹ etc.

Cu felurite prilejuri, fie din voința mea, fie din voința prietenilor ori a stăpânilor mei, mi-a fost dat, în ultimii ani, să fac numeroase călătorii și să frecventez, mai mult decât mi-aș fi dorit, curțile unor regi și principii măreți, când de-o parte, când de cealaltă a munților: aici, pe lângă alte câte le-am observat, m-am mirat peste poate să aud vorbindu-se în fiecă zi despre rațiunea de stat, când cu citate din Niccolò Machiavelli, când din Cornelius Tacitus; cel dintâi, fiindcă oferă precepte pentru guvernarea și cârmuirea popoarelor, cel din urmă fiindcă redă cu precizie meșteșugul de care s-a slujit Tiberiu Cezar atât pentru a cuceri, cât și pentru a-și menține stăpânirea asupra Romei. Și am socotit că se cade (întrucât mă aflu adesea printre persoane care discutau despre asemenea lucruri) să-mi fac și eu o părere. Astfel, aruncând o privire peste scrierile acestor doi autori, am aflat că Machiavelli își întemeiază rațiunea de stat pe lipsa conștiinței, în timp ce Tiberiu Cezar își masca tirania și cruzimea dând decrete barbare sau prin alte mijloace pe care nu le-ar fi îndurat nici cele mai josnice femei de pe fața pământului, ba nici romanii dacă G. Cassius² nu ar fi fost ultimul roman. Drept care mă minunam peste măsură că un autor atât de nelegiuit și apucăturile atât de sălbatice ale unui tiran erau așa de apreciate, încât aproape că erau socotite norme și modele ale administrării și guvernării statelor. Însă ceea ce-mi pricinuia nu atât mirare cât indignare era să văd că astfel se acredita o guvernare cumplită ce se opunea cu nerușinare legii lui Dumnezeu, mergând până la a spune că unele lucruri sunt îngăduite de rațiunea de stat, iar altele de conștiință. Căci nimic nu e mai irațional ori mai mârșav decât așa o diferențiere, deoarece cine nu supune conștiinței judecarea tuturor lucrurilor omenești,

la sua giuridittione universale di tutto ciò, che passa tra gli uomini, sì nelle cose pubbliche, come nelle private, mostra che non have anima, né Dio. Sino alle bestie hanno uno istinto naturale, che le spinge alle cose utili e le ritira dalle nocevoli, et il lume della ragione è'l dettame della coscienza, dato all'uomo per saper discernere il bene, è'l male, sarà cieco negli affari pubblici, diffettoso ne' casi d'importanza? Spinto io non so se da sdegno o da zelo, ho più volte avuto animo di scrivere delle corruttioni introdotte da costoro ne' governi e ne' consigli de' prencipi; onde hanno avuto origine tutti gli scandali nati nella Chiesa di Dio e tutti i disturbi della cristianità. Ma il considerar poi che i discorsi miei circa le corruzioni non avrebbero credito né autorità se prima io non dimostrassi le vere e le reali maniere che deve tenere un Prencipe per divenir grande e per governare felicemente i suoi popoli, differendo quel primo pensiero ad altro tempo, mi son mosso a disegnare almeno il secondo in questi Libri della ragion di Stato ch'io mando a Vostra Signoria Illustrissima. Lo strepito della corte e gli obblighi della servitù (oltre la debolezza dell'ingegno mio) fanno, ch'io non osi di dir d'averlo pure in parte colorito, nonché incarnato. Ma desiderando pure, ch'egli vada per le mani degli uomini con qualche ornamento maggior di quello, che ha ricevuto da me, io ho preso ardire d'onorarlo col chiarissimo nome di Vostra Signoria Illustrissima, con ciò sia che (per non dir niente dell'antichità dell'amplissima casa sua, de' titoli e dignità ecclesiastiche e secolari che l'hanno in ogni tempo adornata;, del valor singolare del Signor suo padre nell'impresе militari; della somma autorità del Signor Cardinale di Altemps, suo zio, nella Chiesa cristiana), io non potevo ritrovar prencipe che o maggior notitia avesse delle cose di Stato, o più se ne dilettaſſe, o con maggior senno e giudicio le maneggiasse e riducesse in atto. La Divina Maestà ha dato a Vostra Signoria Illustrissima un amplissimo e ricchissimo Stato, e spirituale e temporale: nel qual essa, nel fiore dell'età sua, regge con tanta giustizia e religione i suoi popoli e tempera in tal maniera, la severità con la piacevolezza e le maniere grandi con le gentili, che ne è del pari e temuta, et amata. Congiunge con sì rara forma la sollecitudine

atât a celor publice cât și a celor private, vădește că nu are nici inimă, nici Dumnezeu. Până și jivinele au un instinct natural care le împinge să facă lucruri folositoare și le înfrânează de la cele dăunătoare: cum atunci lumina rațiunii și poava conștiinței, dată oamenilor pentru a deosebi binele de rău, fi-vor oare oarbe în treburile obștești și neputincioase în împrejurările de mare însemnatate? Îndemnat fiind de indignare ori poate de râvnă, am simțit în atâtea rânduri ghesul de a scrie despre stricăciunile iscate de aceștia în guvernări și în consiliile principilor și care au dat naștere tuturor răzmerițelor din sânul Bisericii Domnului nostru și tuturor tulburărilor creștinătății. Dar socotind apoi că părerile mele despre aceste stricăciuni nu vor avea crezare nici autoritate dacă mai înainte nu voi fi înfățișat care sunt căile adevărate și potrivite prin care un principe poate deveni mare și își poate cârmui cu bine popoarele, am lăsat pe mai târziu acel prim gând și m-am apucat să-l schițez măcar pe al doilea în aceste Cărți despre rațiunea de stat, pe care le trimit Domniei Voastre Prealuminate. Zarva de la curte și obligațiile de serviciu (pe lângă slăbiciunea minții mele) nu îmi îngăduie a mă încumeta să afirm că le-aș fi dat cât de cât culoare sau viață. Însă, fiindcă voiesc ca această scriere să umble prin lume cu o podoabă mai aleasă decât i-am putut da eu, am îndrăznit să o fac vrednică de prețuire prin preacinstitul nume al Luminății Voastre, întrucât (ca să nu mai pomenesc de vechimea marelui neam din care vă trageți, de titlurile și demnitățile ecleziastice și seculare care l-au înnobilat întotdeauna, de curajul neasemuit al părintelui dumneavoastră în faptele de arme, despre preaînalta autoritate a unchiului dumneavoastră, Cardinalul de Altemps³, în sânul Bisericii creștine) nici că puteam găsi un principe care să cunoască mai bine problemele de stat, sau care să găsească în studiul lor mai multă plăcere și să le administreze și să le înfăptuiască cu mai multă pricepere și înțelepciune. Dumnezeu a oferit Luminății Voastre un stat întins și nespul de îmbelșugat, atât spiritual cât și temporal: iar dumneavoastră, aflat în floarea vârstei, vă cârmuiți poporul cu atâta dreptate și credință și împăcați în așa fel asprimea cu blândețea și cu manierele alese și nobile, încât sunteți deopotrivă temut și iubit. Izbutiți să îmbinați în chip neasemuit grija de păstor cu gravitatea cuvenită unui principe, și

di pastore con la gravità di prencipe, che con quella cagiona una somma riverenza ne' sudditi verso lei e con questa meravigliosa riputatione presso tutti. Si porta finalmente in ogni attion sua in modo, che fa dubitare qual grado sia da lei con più dignità mantenuto, di prencipe o di prelato. Io mi confido, che le ragioni, che hanno mosso me ad inviarle et a dedicarle queste mie piccole fatiche, moveranno anche Vostra Signoria Illustrissima ad accettarle, et a gradirle con la magnanimità e cortesia, che è propria di lei. La bassezza della cosa, che avrebbe forse ritirato altri, fa ch'io l'appresenti a lei con maggior sicurezza della gratia sua. Con ciò sia che egli è cosa da prencipe grande (imitando in ciò l'altissimo Dio) l'inalzar le cose basse, e l'aggrandir le picciole con la benignità, e col favor suo. Supplico il Signor Dio per la piena contentezza di Vostra Signoria Illustrissima e le bascio umilissimamente la mano.

Di Roma, li 10 di Maggio 1589.

*Di Vostra Signoria Illustrissima e Reverendissima
Umilissimo e devotissimo servitore Giovanni Botero*

cu cea dintâi câștigați respectul suprem al supușilor, iar cu cea de pe urmă, o reputație fără pereche în întreaga lume. În fine, vă purtați în orice împrejurare în așa fel încât nu se poate spune dacă reprezentați cu mai multă demnitate gradul de principe ori pe cel de prelat. Sunt încredințat că temeiurile ce m-au împins să vă trimit și să vă închin rodul acestor mărunte îndeletniciri ale mele o vor face pe Luminăția Voastră să le primească și să le accepte cu mărimia și politețea care vă sunt firești. Umilința lucrării, care pesemne că i-ar fi înfrânat pe alții, pe mine mă face să o încredințez cu deplină siguranță bunăvoinței dumneavoastră, căci numai principii măreți (imitându-l în aceasta pe atotputernicul Dumnezeu) izbutesc să înnobileze lucrurile umile și să le mărească pe cele mărunte prin bunătatea și sprijinul lor. Mă rog la Dumnezeu pentru liniștea deplină a Luminăției Voastre și vă sărut, umil, mâna.

De la Roma, în 10 mai 1589.
Sluga umilă și preaplecată a Luminăției
Voastre Preacucernice, Giovanni Botero

LIBRO PRIMO

Che cosa sia ragione di Stato

Ragione di Stato si è notitia di mezzi atti a fondare, conservare et ampliare un dominio. Egli è vero che, se bene, assolutamente parlando, ella si stende alle tre parti sudette, nondimeno pare, che più strettamente abbracci la conservazione che l'altre, e dell'altre due più l'ampliacione che la fondatione. E la causa si è perché la ragione di Stato suppone il principe e lo Stato, che non suppone, anzi precede affatto, la fondatione, come è manifesto, e l'ampliacione in parte: ma l'arte del fondare e dell'ampliare è l'istessa; perché chi amplia giudiciosamente ha da fondare quel che amplia e da fermarvi bene il piede.

Divisione de' dominii

I dominii sono di più sorti, antichi, nuovi, poveri, ricchi e di simili altre qualità; ma, venendo più al proposito nostro, diciamo che de' dominii, altri sono con superiorità, altri senza, altri naturali, altri d'acquisto. Naturali chiamo quelli, de' quali siamo padroni di volontà de' sudditi, o espressa, come avviene nell'electione del re di Polonia, o tacita, come accade nelle successioni leggitime agli Stati; e la successione è per ragione manifesta o dubbiosa. Di acquisto chiamo quelli che o per denari o per cosa equivalente si sono comperati o con arme acquistati: e con armi s'acquistano o a viva forza, o d'accordo; e l'accordo si fa o a discrezione del vincitore, o a patti; di più, de' dominii, altri sono piccioli, altri grandi, altri mezani; e tali sono non assolutamente, ma in comparatione e per rispetto de' confinanti;

CARTEA ÎNTÂI

Ce este rațiunea de stat?

Rațiunea de stat înseamnă cunoașterea mijloacelor menite să întemeieze, să mențină și să extindă o stăpânire. E drept că, deși, vorbind la modul absolut, ea cuprinde cele trei părți amintite, se pare totuși că are de-a face mai mult cu menținerea decât cu celelalte două, iar dintre acestea, mai mult cu extinderea decât cu întemeierea. Iar pricina este aceea că rațiunea de stat presupune deja existența principelui și a statului, pe care nu o presupune întemeierea, care, lucru vădit, o precedă, și la fel, în parte, și extinderea. Iar priceperea de a întemeia și de a extinde este aceeași; căci cine extinde trebuie de bună seamă să întemeieze ceea ce extinde și să se stabilească temeinic acolo.

Felurile stăpânirilor

Stăpânirile sunt de mai multe feluri: vechi, noi, sărace, bogate sau cu alte asemenea însușiri; dar, revenind la ce ne interesează aici, vom spune că, dintre stăpâniri, unele au suveranitate, altele nu, unele sunt naturale, altele dobândite. Le numesc naturale pe acelea pe care le stăpânim prin voința supușilor, fie ea exprimată, ca în cazul alegerii regelui Poloniei, fie tacită, cum se întâmplă în succesiunea legitimă la domnie; iar succesiunea este fie evidentă, fie îndoielnică. Le numesc dobândite pe cele cumpărate cu bani sau cu ceva asemănător sau cucerite cu armele; iar cu armele se dobândesc sau prin forță, sau prin înțelegere; și înțelegerea se face fie după voia învingătorului, fie prin pacte. În plus, dintre stăpâniri, unele sunt mici, unele mari și altele sunt mijlocii; dar nu sunt astfel în chip absolut, ci prin comparație și în raport cu